

Татяна Мострова (София, България)

ЗА ЕДНА РЯДКА ДУМА В ПРЕВОДИТЕ НА *ВАРЛААМ И ЙОАСАФ* И *ЛЕСТВИЦАТА НА ЙОАН ЛЕСТВИЧНИК*

Лексемата лѣпъ, която принадлежи към граматичната категория на съществителните имена, се отнася към т.нар. раризми и има специфична семантична структура. От словообразователно гледище тя е конверсиално образувание от глагола лѣпнѣти и носи семантиката на мотивиращата основа. Специфичните ѝ значения и нюанси са получени в процеса на превеждане и се опират на определени гръцки корелати: 1. ἰζός – название на растението ‘бял имел’, както и направеното от това растение ‘лепило (лѣпъ) за хващане на птици’ (срв. Вейсман 1991: 630; Войнов 1943: 377); 2. ἔμπλαστρον – ‘пластир’, лечебно средство, което се лепи, прилепва или, ако отчетем резултативния характер на лѣпъ от конверсията – „нещо прилепено, залепено към болното място“. Срв. „ивица плат, намазана с гъсто лепливо вещество, която се слага на раничка“ (БЕР 5: 313)¹ или „специална мушамичка, намазана с гъсто лековито вещество, която се залепва върху ранички“ (РСБКЕ 2: 503). И понеже става въпрос за превод, речниците на Лидъл–Скот (L-Sc 1996: 545–546) и Софоклес (Sophocles 2003: 456) свързват ἔμπλαστρον с глагола ἐμπλάσσω daub (‘мажа нещо с нещо, замазвам’), също salve (‘намазвам с мехлем’). Софоклес дори цитира *Лествицата на Йоан Климакс* и посочва колоната от *Словото към пастира* (Clim 1168 D). При превода на гръцките корелати и в двата случая обаче се получават специфични значения за отделните употреби на думата лѣпъ, свързани с определен контекст.

Появата на лѣпъ обогатява речниковия фонд на две преводни произведения на старата българска литература – поестта *Варлаам и Йоасаф* и

¹ Цитирано по Софроний Врачански. Кириакодромион, сиреч Неделник. Римник, 1806 (по картотеката на Секцията по лексикология и лексикография на Института за български език при БАН). Авторите на речника приемат мнението на А. Г. Преображенски и Фр. Миклошич за пряк гръцки произход на думата.

Лествицата на Йоан Синайски. Според направената идентификация тази лексема е съхранена в *Слово към пастира*, гл. 2 в *Лествицата*, в най-ранния запазен руски препис от средата на XII в. от сборката на Румянцев № 198 (РГБ, Москва; нататък Рум198). Във *Варлаам и Йоасаф* лѣпъ се открива в *Притча за славя* и е включена в текста и на сръбски (Мк), и на среднобългарски (от Националния музей „Рилски манастир“ 3/14)², и на руски преписи (Срезн; СРЯ; Лебедева 1985; СДРЯ), независимо от причисляването им към различни преводи и редакции в опитите за класификация (Николова 2004)³.

Лексемата не е характерна за старобългарския канон и отсъства от речниците, които го представят: СР СС SJS. Съвсем бегло, само у И. И. Срезневски и в лексикона на Фр. Миклошич, е регистрирано и значението на лѣпъ ‘пластир’, което е хапакс в *Лествицата* и се намира само в Рум198. Речниците СДРЯ и СРЯ не го отбелязват. У Миклошич (Мк: 350) статията има кратка, сбита структура, в която не е приложен илюстративен материал. Първото значение на лѣпъ ἰξός viscum тук е фиксирано само по сръбски препис на *Житие на Варлаам и Йоасаф* от XVI в. (barl.) от Виенската библиотека, принадлежал някога на Хилендарския манастир. Следва гр. ἔμπλαστρον и съкращението io-clim за преписа на *Лествицата* от XII в. Срезневски дава на първо място значението ‘пластирь, мазь’ без посочване на паметника (Срезн 1: 74), но с означението (B) за използваните записки от Църковнославянския речник на А. Х. Востоков. В неговата статия по-ценен е приложеният илюстративен материал към отбелязаното на второ място значение ‘клеј’ от *Житие на Варлаам и Йоасаф*, по руски препис от XV в.: Яко подобни суть покланяющися идоломъ члѣву ловцю, иже лепѣ творя в быльи ловяше птиця. Гр. ἄλοιφή, което стои в края на статията след този пример, според отбелязаното у Liddell, Scott (L-Sc 1996: 72) значение за ἄλοιφή (< ἄλειφω) ‘anything with which one can smear or anoint’ (нещо, с което някой може да маже или да замазва) е твърде далече от семантиката на думата лѣпъ ‘лепило’, употребена във *Варлаам и Йоасаф*, и в никакъв случай не стои в основата на превода. По-скоро то може да се отнесе към обяснението за пластир. Срв. Вейсман 1991: 59 за ἄλοιφή: „мазь, жир, масло; вооб. всякое средство для намазывания или натирания, замазка, смола“. Същият пример от *Повестта* (този път по ръкопис № 1365 от Софийската

² Използвам случая да благодаря специално на Моня Камуля за чудесното дигитално копие на преписа от Рилския манастир № 3/14, изготвено от нея, което имам възможността да използвам. За някои правописни особености на този ръкопис вж. Камуля 2002.

³ *Повестта* е само една от изследваните и мисля – една от любимите теми на Св. Николова. В цитираната публикация тя прави преглед на тези опити за класификация и поставя въпроса за преразглеждане на генеологичните отношения между съществуващите славянски преписи въз основа на анализирани в археографски и текстологичен аспект среднобългарски, руски и сръбски ръкописи. Особено важно е мнението ѝ за съществуването на старобългарски превод от XI в. (Николова 1985: 109), потвърдено и от други изследователи.

библиотека на РНБ, Санкт-Петербург, от XIV–XV в.) намираме и в СДРЯ: 458, със семантика ‘клей’. В СРЯ 8: 207 след определението ‘клей’ за лѣпъ на първо място е представен цитат от *Чудовския псалтир* (Пс. 62:9) и тълкуванието към него на Теодорит Кирски⁴: „...яко се лѣпомъ памятию твоєи любви привѣзанъ есмь“ за гр. κόλλη ‘клей, лепило’, но тук употребата на лѣпъ е в преносен смисъл и не става въпрос за „птичи клей“, а за по-обобщено понятие. Вторият пример повтаря същия пасаж от Срезн и СДРЯ по *Житие на Варлаам и Йоасаф*, но вече в препис от XVII в., по изданията от ОЛДП (Общество любителей древней письменности), № 88 (Справочный выпуск 2004: 279). Характерно за цитирания текст в Срезн, СДРЯ и СРЯ е фразата: „члѣкѹ ловцю, нже лѣпъ творѣа“. В издадената „Повесть о Варлааме и Йоасафе“ по руски препис от първата четвърт на XVI в. от сбирката на Болшаков № 420 (Лебедева 1985) думата лѣпъ е отразена и в словоуказателя (Лебедева 1988: 79). На това място в нейното издание обаче в контекста се появява съчетанието челоуѣкѹ лнпнтелю (sic!), вм. члѣкѹ ловцю в другите руски преписи, използвани у Срезн, СРЯ и СДРЯ. Това би могло да бъде един маркер, който разделя отделни групи преписи, затова ще цитирам и текста по изданието на Лебедева (1985: 147): „Глаголаше бо, яко подобни суть идоломъ кланяющіиися человеку липителю, иже, устройвъ лѣпа, ять единъ от малыхъ птицъ, соловеи сию наричють“.

След всичко изложено дотук ще представя илюстративния материал от повестта *Варлаам и Йоасаф* по среднобългарския, търновски по произход ръкопис от Библиотеката на Националния музей „Рилски манастир“ (нататък НМРМ) № 3/14 от 60-те години на XIV в.⁵ Паралелният гръцки текст е по изданието на J. Fr. Boissonade (Boissonade 1832: 79–80) (= PG 96: col. 941). *Притчата за славея*, която съдържа анализирания лексема лѣпъ, е поучение към тези, които вярват в идоли и сами, със собствените ръце, ги създават. Преди началото (л. 54а), на празната половина от горния ред в ръкописа има късен червенослов с по-дребни разкривени букви. По-нататък заглавието е повторено в самия текст на следващата страница, което се среща и в други преписи⁶:

НМРМ 3/14, л. 54а-б: **Ѡ СЛАВН ПРНТЧА**. Глаголаше (sic!) бѹ тако подобни сѣтъ. покланѣжцен сѣ идоломъ, чловѣкѣ лѣпнтелю. нже лѣпъ творѣа въ былн ловѣше птнцѣ. н оухватнѣвъ ѣдннѣ ѿ прѣмалыхъ птнцѣ. ꙗже нарицаѣтъ славнн...

Гр. 79а: Ἐλεγε γὰρ ὅτι ὁμοιοὶ εἰσὶν οἱ τῶν εἰδώλων προσκυνηταὶ ἀνθρώπων ἰξευτή, ὃ κατέσχευ ἐν τῶν σμικροτάτων στρουθίων ἀηδόνα τοῦτο καλοῦσι...

⁴ Цитирам само част от примера.

⁵ Датировката по водни знаци, както и другите данни за преписа на *Варлаам и Йоасаф* са използвани по ръкописа на подготовеното издание на описа „Славянски ръкописи в Рилския манастир“, том 2, с авторски колектив Б. Райков, Хр. Кодов, Б. Христова, за което изказвам искрена благодарност на проф. Боряна Христова.

⁶ Срв. рък. № 690, руски препис от Троицко-Сергиевата лавра, XVI в., л. 736 (по дигиталното копие на адрес <<https://lib-fond.ru/lib-rgb/304-i?page=35>>).

Както се вижда от цитирания пример, думата λῆπς, а и цялата фраза λῆπς τωρα въ былн ловѣше птнцѧ липсват в гръцкия текст, с който разполагаме за сравнение. Можем да си зададем въпроса дали изпуснатата фраза е съществувала в друг гръцки препис, или е плод на интерполация при превода. В замяна на това имаме точен превод за гр. ἰξευτής – λῆпнтѣль, който се среща на още две места в притчата:

54б: н възданъ бысть славнѣнн гласъ ѱловѣуъ. н рече къ λῆпнтѣлю.

Гр.79: ἐδόθη τῇ ἀηδόνι φωνὴ ἑναρθρος. καὶ φησὶ πρὸς τὸν ἰξευτήν.

55а: ѱакоже оуслыша сна λῆпнтѣль. печаленъ бысть каѡ са, ѱако нзбѣже славнн ѡнъ ѡ рѡкоу его.

Гр. 80: Ὡς οὖν ἤκουσε ταῦτα ὁ ἰξευτής, συνεχύθη τῇ λύπῃ μεταμελόμεως...

При словообразователния модел на производната дума λῆпнтѣль значението е свързано не толкова с глагола λῆпнтн ‘този, който лепи, залепя нещо’, което би го отнесло към словообразователната категория Nomina agentis (или имена за производители на действие), колкото със съществителното λῆпς ‘нещо, което лепи’ или ‘нещо, което служи за залепване’ (с инструментален характер). При такава десубстантивна мотивировка на основата имаме развитие на субстанциалното отношение към скрита, но подразбираща се процесуалност: ‘този, който „хваща“ птички с лепило’ или ‘този, който прави лепило (за птички)’ (λῆпς τωρα) и това насочва образуването λῆпнтѣль към категорията имена за вършители на действие (Nomina actoris)⁷, т.е. към десубстантивните деятелни имена. Преводът на Лидъл–Скот за ἰξευτής е bird-catcher, ‘ловец на птици’ или буквално ‘този, който хваща птици’ (L-Sc 1996: 831). Срв. същата формулировка и в Гръцко-английския речник на Септуагинта (L-Sept 1: 215). Що се отнася до глаголното действие, у Лидъл–Скот (L-Sc 1996: 831), както и у Софоклес (Sophocles 2003: 601) винаги се отбелязва в скоби и мотивиращата дума, в случая съществителното, от което е образуван глагольт: ἰξεύω (ἰξός) ‘catch birds by birdlime’ (хващам, улавям птици с птичи клей). Оттук и специализираното значение на λῆпς, чиято лексикална семантика отговаря най-точно, както вече посочихме, на гр. съответствие ἰξός: ‘лепило, приготвено от плода на растението бял имел за ловене на птички’.

Латинското ботаническо название на растението, което е дадено у Лидъл–Скот (L-Sc 1996: 831), е Hozanthus europaeus; посочени са и плодовете на растението: Mistletoe-berry, и точната дефиниция: birdlime, prepared from the mistletoe-berry. В случая не става въпрос за обикновено ‘средство за лепене’, а за приготвеното лепило от плодовете на определено растение.

λῆпнтѣль в съчетанието ѱловѣкоу λῆпнтѣлю по моите бегли впечатления се среща в определена група, вероятно немалък брой руски преписи от XV,

⁷ По-подробно за тази словообразователна категория вж. Dokulil et al. 1967: 125–170.

XVI⁸ и XVII в., но също и в южнославянски, като сръбския препис от XVI в. (в речника на Миклошич) и среднобългарския от 60-те г. на XIV в., в който засега е засвидетелствана най-ранната фиксация на лексемата лѣпнтѣль. В зависимост от използваните преписи статия за лѣпнтѣль отсъства от речника на Срезневски и СДРЯ, но е отбелязана у Миклошич с гръцко и латинско съответствие (Мк: 350) и в СРЯ със значение ‘птицелов, ловящият птица с помощью клея’ по препис от XVII в. (СРЯ 8: 207). Съществува обаче лексикален синоним нмѣльннкъ за същия гръцки корелат ἰξευτής, който се употребява на две места в старобългарския превод на Стария завет в *Книгата на пророк Амос*.

8:1–2⁹: Снѣ показ мн ꙗꙗ. н се съсѣдъ имѣлннка. н ꙗꙗ ꙗꙗ, что виднши амосѣ. н ꙗꙗ съсѣдъ имѣлннка. В Септуагинта (Rahlfs 1979: 509) в паралелния текст на 8:1 намираме ἰξυρος ἰξευτοῦ.

Старобългарската лексема нмѣльннкъ, както и названието нмѣла се срещат и в тълкуванието след стих 8:6: Прнтѣа творѣт нмѣлннкѡмъ рѣкы. ꙗкоже нмѣла възкорѣ емлѣ птнща тако же нзлѣю скончанѣ прнспѣло естъ (л. 1996–200а).

Синонимът нмѣльннкъ – производно образувание от растението нмѣла, не само че илюстрира словообразователните възможности на старобългарския език, но доказва и съществуването на дума със значение ‘имел’ (*Viscum album*) в преславските преводи¹⁰. И двете лексеми са засвидетелствани у Срезн, СРЯ и Мк. Според лексикона на Миклошич освен в пророческите книги (*Книгата на пророк Амос*), лексемата нмѣльннкъ е известна и от преводите на *Пандектите на Антиох*, *Хомилиара на Миханович*, *Златоструй от XII в.*

Второто значение на лексемата лѣпъ вече като ‘пластир’ е свързано с едно от лечебните средства, които се изброяват в гл. 2 на *Слово към пастира* (Рум198, л. 203а–б¹¹). С тяхна помощ истинският пастир – „духовен лекар“, „духовен ръководител“ – трябва да покаже своите умения, своята вещина (хытросѣсть) за лечението на „онези овце, които изостават от стадото“¹². В текста на словото освен лексемата лѣпъ (< лѣпнтн) намираме и прнлѣпъ

⁸ Имам предвид тук и трите преписа от сбирката на Троицко-Сергиевата лавра № 687 (л. 54а), № 688 (л. 60а) и № 690 (л. 73а). Рък. № 687 от 1444 г. има определено среднобългарски правопис, който отразява и смесването на носовки. За него вж. също Николова 2004: 11.

⁹ Старобългарския превод цитираме по среднобългарския препис F.I.461 от последната четвърт на XIV в. (РНБ, Санкт-Петербург) по изданието на „Книгата на дванадесетте пророци“ (Златанова 1998: 1996–200а). Вж. в същото издание и Гръцко-старобългарския речник-индекс (с. 329) и Показалеца на словоформите в F.I.461 (с. 472) за отбелязаните лексеми.

¹⁰ Старобългарската форма ‘имела’ е запазена в българските говори, а също и в диалектите, и в съвременните южнославянски езици като сръбски, словенски, хърватски. Произходът ѝ се търси в праславянското *amel-, сродно с литовското *amalas* (БЕР 2: 71–72).

¹¹ Ръкописът е писан в две колонки на страница.

¹² Използван е преводът на Нюйоркския митрополит Йосиф на съвременен български език (Лествица 1982: 214).

(< прнлѣпнтн), която също се отнася към редките думи. У Мк и Срезн тя се цитира само по *Лествицата* по преписа на Рум198 и други по-късни преписи на преславския превод. СРЯ (19: 199) добавя още един пример от *Стоглав*, XVII в., като второ значение в статията за прнлѣпъ: ‘Мелкая восковая свеча, или огарок; оплывший воск’.

Да се върнем към редките думи от Рум198, от гл. 2 на *Словото към пастира*.

Рум198: 203а–б прнтлжн н тѣи ѿ ѿудѣннѣ прнлѣпѣи· соушенна· колоуѣрна· пнтна· безѣанна· (sic!) стрѣкала желѣза· мазн· жсѣпнчѣнѣна прнвѣзѣи· гѣѣѣи· аще лн снхѣ не нмамѣ како хѣи/трѣсть покажемѣ· ннкакоже·

Trevisan 1941 9: 325¹³: Κέκτησο καὶ σύ, ὃ θαυμάσιε, ἔμπλαστρα, ξηρία, κολλούρια, ποτὰ...

Разбира се, всяко едно от тези средства за лечение е представено в кратка дефиниция, на места с метафоричен характер:

Рум198: 203б4 лѣпѣ єсть цѣлѣба вѣдомѣ· вндомомѣ· рекше телеснѣимѣ· датнє єсть цѣлѣба вѣдомѣ ѿтѣрннѣмѣ...

Trevisan 1941 9: 325: Ἐμπλαστρον ἐστὶν ἴασις παθῶν ὀρωμίνων ἤγουν σωματικῶν. Δόσις ἐστὶν ἴασις παθῶν τῶν ἐντὸς...

Първото от изброените лечебни средства, което отговаря на гр. ἔμπλαστρον, е представено в два варианта – прнлѣпъ и лѣпѣ. Възможно е вторият вариант лѣпѣ, който е в самата дефиниция, да е съкращение от прнлѣпъ, което е било запазено само в най-ранните преписи на протографа на превода, но много вероятно е да представя отделна лексема. За съжаление, в следващия в хронологично отношение препис от сбирката на Румянцев от XIII в. (Рум199, РГБ, Москва) на това място липсват листове, а и *Словото към пастира* не е запазено във всички по-ранни ръкописи (руския № 452 от РГАДА, Москва, от втората половина на XIII в.; среднобългарския № 921 от сбирката на Щукин в ГИМ от първата половина на XIII в. и др.). Има обаче един пергаментен ръкопис от РНБ, Санкт-Петербург, със сигн. О.п.І.12 от последната четвърт на XIV в.¹⁴, в който *Словото към пастира* се намира на л. 1186–1386. На л. 121а9 ясно личи поправка на думата лѣпо, написана погрешно в цитираната по-горе дефиниция вм. лѣпѣ. Първоначално преписвачът е дал следния текст: лѣпо єсть цѣлѣба вѣдомѣ вндомѣимѣ рекше телеснѣимѣ. датнє єсть цѣлѣба вѣдомѣ ѿтѣрннѣмѣ. Поправката е по-късна и включва добавяне на горна хаста към буквата Ѡ от лѣпо, за да се получи Ѣ, както и добавяне на сбито написана представка Прн-. Графемите на Прн- са

¹³ Гръцкия текст на *Лествицата* цитираме по Trevisan 1941. В преиздадения текст по Patrologia Graeca col. 1168 няма варианти.

¹⁴ В Сводния каталог на ръкописите от XIV в. той е представен под № 376 (СК 2002: 543).

доста по-тесни в сравнение с изписването на поправеното начално лѣпо. Освен това Пѣн- е с малък инициал, но той е с тъмнокафяво мастило, за разлика от другите три малки червени инициала на този лист. Можем да предположим, че преписвачът на рък. О.п.І.12 е имал апограф, който е съдържал думата лѣпъ, но поради неразбиране или заблуда заради идентичната ортография с прилагателното лѣпъ ‘красив, великолепен’ той я е заменил с добре познатото му лѣпо. При това следващото ъсть в изречението образува съчетанието лѣпо ъсть (срв. приложените фотокопия от ръкопис Рум198 и О.п.І.12). Има и още една подробност. Съществува обща особеност в структурата на двата ръкописа, отнасяща се до слово 30 (Мострова 1991: 74). В края на това *Слово за любовта*, преди краткото наставление към братята, изкачващи стълбицата: Вѣсходнѣ вѣсходнѣ вѣсходѣ в Рум198, и след наставлението в О.п.І.12, само в тези два преписа, са изброени в обратен ред заглавията на словата, т.е. степените на лествицата (срв. рък. Рум198, л. 200г–201в; рък. О.п.І.12, л. 1186–119а). Текстът им е идентичен. Явно редакторът, който е нанесъл поправката, е разполагал с препис, в който думата лѣпъ вече е била изместена от пѣнлѣпъ. Лексемата пѣнлѣпъ през XIV в. почти навсякъде е заменила първоначалното лѣпъ от Рум198. Срв. например дефиницията по рък. № 10 от сбирката на Троицко-Сергиевата лавра от 1334 г., който също се отнася към преславския превод, л. 200а: Пѣнлѣпъ ъсть цѣлѣба вѣдомъ...

В подкрепа на възможността за съществуване на лексема лѣпъ в първоначалния превод на *Лествицата* ще добавя диалектното *Лана*, с. ж. от речника на Найдено Геров (Геров 1977: 5) с акцент на второто дадено от него значение: 2) забръкано като кашѣ отъ тѣщн, от ленено сѣмѣ или отъ друго за налаганіе болно мѣсто; припарка, примочка, пластырь, катаплазма.

Раризмът лѣпъ от преписа Рум198, където е регистриран само с една употреба, както и вариантът пѣнлѣпъ отстъпват много рано мястото си в разволя на текста на *Лествицата на Йоан Синайски* като резултат от текстологичните промени в това преводно произведение. В последвалата основна редакция на *Лествицата* – редактирания преславски превод от средата на XIV в.¹⁵, той е изместен от гърцизма пластырь: пластырь ѿ цѣлѣба страстемъ вѣднмъ... (по рък. Цетине № 73, л. 2746)¹⁶, а по-късно, през третата четвърт на XIV в., атонските книжовници превеждат ѣмластрон с помазаніе: Помазаніе естъ нсѣвленіе стѣтемъ вѣднмъ (НМРМ 3/10, л. 206б). Може да се каже, че и този вариант води до семантиката ‘намазване с лечебно вещество’ (за лекуване на видимите телесни страдания), но това значение е само част от значително по-развита семантична структура на лексемата помазаніе. И в случая с атонската редакция на *Лествицата* това е по-доброто преводаческо решение.

¹⁵ За тези две основни редакции на *Лествицата* през XIV в. вж. Мострова 2000: 209–212.

¹⁶ Среднобългарски препис от 1360–1370 г. от сбирката на Цетинския манастир в Черна гора.

шн кредокн кн постн
 гъшн чрѣдоу жетака
 ннеподкн жън кпса къ
 боу наветерню жстра
 жоу ннштоже жебѣ
 злѣпотъ разоушкн
 шн своерожамагоу кн
 теліа зъ крѣмъ несть
 ствоуе констѣво нсе
 багъннашъ ст корі
 гъ дакратазаракола
 нрадоуе темъ касна
 щеннштоже ѿ того
 оуспѣха приеплантъ
 притажн нтѣ ѿ тоу
 днн те прнлѣпъ соу
 шенна колоурна пн
 тна безбанна стрѣ
 кала желѣза плази
 жънн тѣнѣ прнкд
 зъ гоубъ аще лнн
 хънннла мѣ како хъ

тростѣ покаже мѣ нн
 какоже некословесе мѣ
 нѣдѣлѣ мѣ дѣдаю
 тѣмъ лѣнѣ стѣ цѣлѣ
 врѣдомѣ видоплѣмѣ
 рекъ шетелее мѣ нн мѣ
 датн не стѣ цѣлѣ вкрѣ
 доллѣоу трѣнн мѣ нн
 стрѣкленне скѣ рнѣнн
 видоплѣн соушн лѣ
 стѣ кетѣ стнн халпа
 е ннлнѣнн лѣзкоу цѣ
 лѣнн колоурн не стѣ
 коуашъ моушмоу оушл
 тнщенне ѿсѣмоу щенн
 нагнѣ коу сѣмоу тнѣ
 шоуе мѣ соушенъ запрѣ
 щенне малюженсѣ
 лѣмъ стрѣка лѣ не стѣ
 къ скорѣн споущенне
 гнѣн безѣ стѣннѣ
 гоуба не стѣ наже нострѣ

Обр. 1. Рум198. Лествица, средата на XII в. Слово към пастира, л. 203а–б;
вж. лѣпъ на 20364

тъ. **П**рѣжитъ оудни
уеприпѣ. сцшениа. кола
днѣ. питиѣ. безбаниа. стрѣ
кала. желѣза. плази. оцспивъ
нѣша. прноцзѣ. гцвѣ. ащели
снхъ. неплалѣ. какохитро
сть. покажеплѣ. никакоже. не
бословесе. плнѣ. дѣло. плѣ. плѣ
здѣ. даютьса. **П**риѣ. пѣ. е. стѣ. цѣ. **Т**ок.
лба. вредо. плѣ. видо. плѣ. плѣ. ре
кше. телеснѣ. плѣ. да. тнѣ. стѣ
цѣ. лба. вредо. плѣ. дѣ. трени. плѣ.
н. стре. бленѣ. е. сквернѣ. не. видо.
плѣ. нѣ. **С**цши. ло. е. стѣ. бе. щестѣ
ѣ. ха. пла. н. плнѣ. нѣ. я. з. в. цѣ. цѣ.
ла. ши. **К**олу. ри. е. е. стѣ. о. к. ц. дѣ.
ше. в. н. о. плѣ. о. плѣ. ц. у. и. щенѣ. ѣ. ѡ.
сплѣ. щенѣ. я. тнѣ. в. ц. сплѣ. ти. вѣ.
шю. са. сцше. е. за. прѣ. щенѣ. ѣ.
по. плѣ. ц. жен. сцѣ. ла. я. стрѣ. ка.
ло. е. стѣ. вѣ. скорѣ. исплѣ. щенѣ. ѣ.
Огнѣ. си. бе. з. вѣ. стнѣ. ѣ. гцва. е. стѣ.
я. же. по. стрѣ. ка. ни. н. ли. рѣ. за.

Обр. 2. О.п.І.12. Лествица, последна четвърт на XIV в. Слово към пастира,
л. 121а, с поправката на ред 9

РЕЧНИЦИ

- БЕР *Български етимологичен речник*. Т. 1–8. София, 1971–2017 [Balgarski etimologichen rechnik. T. 1–8. Sofia, 1971–2017].
- Вейсман 1991 Вейсман, А. Д. *Греческо-русский словарь* (репринт 5-го изд. 1899 г.). Москва, 1991 [Veisman, A. D. Grechesko-russkii slovar' (reprint 5-go izd. 1899 g.). Moskva, 1991].
- Войнов 1943 Войнов, М., Д. Дечев, Вл. Георгиев, Ал. Милев, Б. Геров, Мл. Тонев. *Старогръцко-български речник*. София, 1943 [Voynov, M., D. Dechev, Vl. Georgiev, Al. Milev, B. Gerov, Ml. Tonev. Starogratsko-balgarski rechnik. Sofia, 1943].
- Геров 1977 Геров, Н. *Речник на българския език* (Фототипно издание). Ч. 3. Л–О. София, 1977 [Gerov, N. Rechnik na balgarskia ezik (Fototipno izdanie). Ch. 3. L–O. Sofia, 1977].
- РСБКЕ *Речник на съвременния български книжовен език*. Т. 1–3. София, 1955–1959 [Rechnik na savremennia balgarski knizhoven ezik. T. 1–3. Sofia, 1955–1959].
- СДРЯ *Словарь древнерусского языка XI–XIV вв.* Т. 4. Москва, 1991 [Slovar' drevnerusskogo iazyka XI–XIV vv. T. 4. Moskva, 1991].
- Справочный выпуск 2004 *Словарь русского языка XI–XVII вв. Справочный выпуск*. Москва, 2004 [Slovar' russkogo iazyka XI–XVII vv. Spravochnyi vupusk. Moskva, 2004].
- СР *Старобългарски речник*. Т. 1. А–Н. Отг. ред. Д. Иванова-Мирчева. София, 1999 [Starobalgarski rechnik. T. 1. A–N. Otg. red. D. Ivanova-Mircheva. Sofia, 1999].
- Срезн Срезневский, И. И. *Материалы для словаря древнерусского языка по письменным памятникам*. Т. 1–3. Санкт-Петербург, 1893, 1895, 1903 [Sreznevskii, I. I. Materialy dlia slovaria drevnerusskogo iazyka po pis'mennym pamiatnikom. T. 1–3. Sankt-Peterburg, 1893, 1895, 1903].
- СРЯ *Словарь русского языка XI–XVII вв.* Вып. 8. Москва, 1981; Вып. 19. Москва, 1994 [Slovar' russkogo iazyka XI–XVII vv. Vyp. 8. Moskva, 1981; Vyp. 19. Moskva, 1994].
- СС *Старославянский словарь (по рукописям X–XI веков)*. Под редакцией Р. М. Цейтлин, Р. Вечерки, Э. Благовой. Москва, 1994 [Staroslavianskii slovar' (po rukopisiam X–XI vekov). Pod redaktsiei R. M. Tseitlin, R. Vecherki, E. Blagovoi. Moskva, 1994].

- L-Sc L i d d e l l, H. G., R. S c o t t. *A Greek-English Lexicon*. Revised and augmented throughout by Sir H. S. Jones. Oxford, 1996.
- L-Sept *A Greek-English Lexicon of the Septuagint*. Part 1–2. Compiled by J. Lust, E. Eynikel, K. Hauspie. Deutsche Bibelgesellschaft. Stuttgart, 1992–1996.
- Mk M i k l o s i c h, Fr. *Lexikon palaeoslovenico-graeco-latinum*. 2. Neudruck der Ausgabe. Wien, 1862–1865; Aalen, 1977.
- SJS *Slovník jazyka staroslověnského*. Т. 1–3. Praha, 1959–1997.
- Sophocles S o p h o c l e s, E. A. *Greek Lexikon of the Roman and Byzantine Periods*. Hildesheim–Zürich–New York, 2003.

ЛИТЕРАТУРА

- Златанова 1998 *Старобългарският превод на Стария завет*. Под общата редакция и с въведение от Св. Николова. Р. Златанова. *Книга на дванадесетте пророци с тълкования. Гръцко-български речник-индекс. Показалец на словоформите в F.I.461. Обратен словник*. София, 1998, с. 249–602 [Starobalgarskiyat prevod na Staria zavet. Pod obshtata redaktsia i s vavedenie ot Sv. Nikolova. R. Zlatanova. *Kniga na dvanadesette prorotsi s talkovania. Gratsko-balgarski rechnik-indeks. Pokazalets na slovoformite v F.I.461. Obraten slovník*. Sofia, 1998, s. 249–602].
- Камуля 2002 К а м у л я, М. *Съкращенията в рилския препис на повестта „Варлаам и Йоасаф“* [Kamulya, M. *Sakrahteniyata v rilska prepis na povestta „Varlaam i Yoasaf“*]. – *Palaeobulgarica*, 26 (2002), № 1, с. 33–72.
- Лебедева 1985 Л е б е д е в а, И. Н. *Повесть о Варлааме и Иоасафе. Памятник древнерусской переводной литературы XI–XII вв.* Подготовка текста, исследование и комментарий И. Лебедевой. Ленинград, 1985 [Lebedeva, I. N. *Povest' o Varlaame i Ioasafe. Pamiatnik drevnerusskoj perevodnoj literatury XI–XII vv. Podgotovka teksta, issledovanie i kommentarij I. Lebedovoï. Leningrad*, 1985].
- Лебедева 1988 Л е б е д е в а, И. Н. *Словуказатель к тексту „Повести о Варлааме и Иоасафе“, памятнику древнерусской переводной литературы XI–XII вв.* Ленинград, 1988 [Lebedeva, I. N. *Slovoukazatel' k tekstu „Povesti o Varlaame i Ioasafe“, pamiatniku drevnerusskoj perevodnoj literatury XI–XII vv. Leningrad*, 1988].
- Лествица 1982 Преподобни Йоан Лествичник. *Лествица (стълба за духовен живот)*. Превел Нюйоркски митрополит Йо-сиф. София, 1982 [Prepodobni Yoan Lestvichnik. *Lestvitsa (stalba za duhoven zhivot)*. Prevel Nyuyorkski mitropolit Yosif. Sofia, 1982].

- Мострова 1991 М о с т р о в а, Т. *Към въпроса за Лествицата в славянската ръкописна традиция* [Mostrova, T. Kam voprosu za Lestvicata v slavianskata rakopisna tradicia]. – *Palaeobulgarica*, 15 (1991), № 3, с. 70–91.
- Мострова 2000 М о с т р о в а, Т. *Преписът на Лествицата на Йоан Климакс в мартенския том на Великите чети-минеи на митрополит Макарий* [Mostrova, T. Prepisat na Lestvitsata na Yoan Klimaks v martenskia tom na Velikite cheti-minei na mitropolit Makariy]. – In: *Abhandlungen zu den Großen Lesemenäen des Metropoliten Makarij: Kodikologosche, miszellenologische und textologische Untersuchungen*. Bd. 1. Hrsg. von Ch. Voss, H. Warkentin, E. Weiher (= *Monumenta linguae slavicae dialecti veteris. Fontes et dissertationes*; T. 44). Freiburg i. Br., 2000, p. 209–244.
- Николова 1985 Н и к о л о в а, Св. *Переводная беллетристика в древнеболгарской литературе*. – В: *Проблемы изучения культурного наследия*. Москва, 1985, с. 107–113 [Nikolova, Sv. Perevodnaia belletristika v drevnebolgarskoj literature. – V: *Problemy izucheniiia kul’turnogo naslediia*. Moskva, 1985, s. 107–113].
- Николова 2004 Н и к о л о в а, Св. *За най-стария български препис на „Варлаам и Йоасаф“* [Nikolova, Sv. Za nau-staria balgarski prepis na „Varlaam i Yoasaf“]. – *Palaeobulgarica*, 28 (2004), № 1, с. 3–41.
- СК 2002 *Сводный каталог славяно-русских рукописных книг, хранящихся в России, странах СНГ и Балтии: XIV век*. Вып. 1. Москва, 2002 [Svodnyj catalog slaviano-russkikh rukopis’nykh knig, hraniashchikhsia v Rossii, stranakh SNG i Baltii. XIV vek. Vyp. 1. Moskva, 2002].
- Boissonade 1832 B o i s s o n a d e, J. Fr. *Anecdota Graeca. E codicibus Regiis descripsit, annotatione illustravit J. Fr. Boissonade*. Vol. 4 (= PG 96: col. 857–1250). Parisiis, 1832.
- Dokulil et al. 1967 Tvoření slov v češtině. T. 2. *Odvozování podstatných jmen*. Sestavili Fr. Daneš, M. Dokulil, J. Kuchař. Praha, 1967.
- PG M i g n e, J.-P. *Patrologiae cursus completus. Series graeca*. T. 88. Paris, 1860, col. 596–1210; T. 96. Paris, 1860, col. 857–1250.
- Rahlfs 1979 *Septuaginta. Id est Vetus Testamentum graece juxta LXX interpretes*. Ed. A. Rahlfs. Deutsche Bibelgesellschaft, Stuttgart, 1979.
- Trevisan 1941 T r e v i s a n, P. *Climaco Giovanni. Scala Paradisi* (= *Corona Patrum Salesiana. Series graeca*. Vol. 8–9). Torino, 1941.

ABOUT A RARE LEXEME IN THE TRANSLATIONS OF *BARLAAM AND JOSAPHAT*
AND *SCALA PARADISI OF JOHN CLIMACUS*

(Summary)

The article analyzes the semantical structure of the rare word лѣпъ (derived from the verb лѣпнѣти) with its meaning, identified in the *Parable for the Nightingale* from the story *Barlaam and Josaphat* according to a 14th c. Middle-Bulgarian copy (in the Library of the Rila Monastery, Ms. No. 3/14), and in *Oration to the Shepherd* in the Pre-slavian translation of *Scala Paradisi* according to a 12th c. copy (in Ms. No. 198 of the Rumyantsev collection, Russian State Library, Moscow). The analysis of лѣпъ in the two translated works gives an opportunity for clarification of the nuances in its specific meanings: 1. bird catching gum: birdlime, prepared from mistletoe berries (in *Barlaam and Josaphat*); 2. medical plaster: a medicine-covered cloth stripe, put on the aching place (in *Scala Paradisi*). The illustrative material testifies the earlier use of лѣпъ of in the Middle-Bulgarian copy of *Barlaam and Josaphat* – from 1360-s, compared to the later Russian and Serbian copies, and gives new perspectives concerning the first Slavic translation of *Scala Paradisi*.

Keywords: лѣпъ; semantic structure; medieval Slavic translations; Middle-Bulgarian copy of the Barlaam and Josaphat story; Scala Paradisi of John Climacus.

*Tatyana Mostrova,
Cyrillo-Methodian Research Centre –
Bulgarian Academy of Sciences*